

En stemme imot

Jeg har fulgt terrorrettssaken. Hvorfor har så mange, inkludert journalister og psykologer, ukritisk gått i takt? Igjen.

TEKST

Øystein Helmikstøl

PUBLISERT 5. juli 2012

PSY
KOL
OGI

Vi så og hørte Anders Behring Breivik første gang på fengslingsmøtet i Oslo tingrett 14. november i fjor. På spørsmål fra dommeren om han erkjente straffskyld, svarte Breivik at han ønsket å presentere seg. Han var alvorlig, blek, rolig, og sa: «Jeg er en militær kommandør i den norske motstandsbevegelsen og en ridderjustitiarius i Knights Templar Norge og Knights Templar Europa». Andre gang vi så og hørte Breivik, på fengslingsmøtet 6. februar i år, sa han noenlunde det samme, bortsett fra at «ridderjustitiarius» var byttet om til «cellekommandør». I rettssaken som startet 16. april, ble de korte telefonsamtalene Breivik hadde med politiet 22. juli spilt av. Der presenterer Breivik seg og sier noenlunde det samme. Han er kommandør i Knights Templar Europe.

«Jeg har knapt hørt en eneste psykolog si noe som helst til fordel for den første sakkyndigrapporten eller for de to sakkyndige»

Hva i all verden er dette? Rettspsykiaterne Synne Sørheim og Torgeir Husby ble oppnevnt av retten som sakkyndige, og de leverte sin rapport 29. november i fjor. De konkluderte med at Breivik er paranoid schizofren, var psykotisk i gjerningsøyeblikket og strafferettslig utilregnelig. Rapporten ble godkjent av Den rettsmedisinske

kommisjon. Det var fornuft i det. Jeg har lest rapporten, den er adekvat når jeg sammenligner med det jeg har sett og hørt i retten. Jeg er langt fra overbevist om at mannen var tilregnelig i strafferettslig betydning 22. juli. Gjennom hele rettssaken har han fastholdt noe som det er gode grunner for å tolke som vrangforestillinger i psykotisk forstand. Og at mange fagfolk ikke finner ham psykotisk i dag, betyr ikke at han var utvilsomt tilregnelig 22. juli i fjor.

I begynnelsen av rettsprosessen mot Breivik hadde jeg mest kontakt med kolleger i dagspressen. Vi startet tidlig med å tenke likt. Vi var tidlig ute med å kritisere den første sakkyndigrapporten, og vi lot kritikken vokse. Det lignet heksejakt. Vi gikk i takt. Eller løp i flokk. Vi har kritisert konklusjonen, metodene, språket i rapporten og det meste annet vi har klart å hoste opp. Det er ikke lite. Der har vi gjort en jobb.

To erfarne sakkyndige har etter alt å dømme gjort en formelt korrekt jobb, og arbeidet deres er vurdert som tilfredsstillende av andre fagfolk med kompetanse på rettspsykiatri og rettspsykologi. Oppdraget deres krever taushetsplikt. Det er etisk problematisk å kritisere noen som ikke kan forsvare seg. Hvorfor kan det se ut til at det er så få av oss journalister som offentlig og tydelig har reflektert over disse forholdene? Burde ikke flere satt foten ned og spurt hva det er vi egentlig holder på med? Har vi kilder som sier noe annet enn hopen av kritikere? Bør vi ikke belyse andre sider av dette enn det «alle» synes å være opptatt av? Hør: Hvor lenge siden er det du leste et forsvar for de første to sakkyndige, ikke nødvendigvis for konklusjonen, men bare en advarsel om at vi nå muligens kjører folk litt hardt? Ikke for de sakkyndiges del, de klarer seg, men for journalistikkens troverdighets skyld.

Jeg byttet jobb på nyåret. I de siste månedene har jeg derfor snakket med mange psykologer og en del psykiatere, både i intervju sammenheng og uformelt. Det har slått meg hvor lik tilnærming både journalister og psykologer har til dette. Jeg har knapt hørt en eneste psykolog si noe som helst til fordel for den første sakkyndigrapporten eller for de to sakkyndige. Har dette vært en kamp mellom profesjoner? Har psykologer likt å se psykiatere steke i sitt eget fett, fordi psykologer er overbeviste om at de selv hadde kommet fram til en mer allment akseptabel diagnose på Breivik? Professor i psykiatri, Ulrik Fredrik Malt, vitnet mot slutten av rettssaken. Også han var uenig i konklusjonene i den første sakkyndigrapporten. Likevel ga han klart uttrykk for dette: Kritikken mot den første rapporten har lignet en heksejakt, dette er faglig dyktige kolleger, de har gjort en helt korrekt jobb, og rapporten inneholder mye bra faglig arbeid. Og de to kan faktisk ha rett. Jeg spurte Malt etterpå om han noen gang hadde sagt dette offentlig? «Nei.» Har han hørt andre psykiatere si dette offentlig? «Nei.» Han tilføyde: «Dessverre.» Hva med Psykologforeningen? Hadde det ikke vært på sin plass med ørliten støtte til fagfolk under press, selv om de er psykiatere og ikke psykologer? Ikke for fagfolkenes del, de klarer seg, men for Psykologforeningens troverdighets skyld. Faget rettspsykologi og rettspsykiatri er vel så lite og så spesialisert at det ikke gir mening å snakke om egne miljø i Norge som er avgrenset av profesjonene?

Det er én som heldigvis har vært litt hårt i den politisk korrekte suppa.

Allestedsnærværende rettspsykolog Pål Grøndahl har gang på gang holdt fram at de

første sakkyndige kan ha gjort en faglig korrekt jobb, og at det faktisk kan tenkes at deres konklusjon er riktig. Det er mulig Grøndahl også har hatt litt medmenneskelig tanke for Sørheim og Husby oppi dette, det gjør ingenting, men uansett kommer rettspsykiatrien og rettspsykologien styrket ut av sånt. Han har også slått et slag for fagetikken ved å si tydelig ifra om at han ikke har lest noen av rapportene.

«Hva med Psykologforeningen?

Hadde det ikke vært på sin plass med ørliten støtte til fagfolk under press, selv om de er psykiatere og ikke psykologer?»

«**Denne saken handler** om politisk ekstremisme, ikke psykiatri», sa Breivik indignert 8. juni. Selv har jeg sett og hørt lite til Breiviks ideologi når han har snakket fritt uten manus og uten de faste frasene han nærmest programmatisk har gjentatt. Det har forbauset meg å se hvor mange og sterke krefter som likevel har vært enige med ham i at dette handler mest om politikk. Vi har brukt mye tid og plass i offentligheten på å snakke om store årsaker til 22. juli, som politisk ideologi og ekstremisme. Er det fordi det er lettere å diskutere dette enn alvorlige psykiske lidelser og villfarne små, syke sjeler? Statsminister Jens Stoltenberg og AUF har hatt mange medhjelpere for å få diskusjonen inn i deres spor.

Vi finner i vår forskning at politisk vold tåles bedre enn den vanlige kriminelle vold, skrev krisepsykiater Lars Weisæth i en e-post til meg om dette. Hvis Breivik blir sett på som tilregnelig, vil voldshandlingene klarere bli opplevd som politisk vold, mener han. Terrorhandlingene bør ifølge Weisæth ses som politisk vold uansett Breiviks sinnstilstand.

Det terapeutiske ser for Weisæth ut til å være viktigere enn det juridisk korrekte. En viktig problemstilling er dermed hva som er sant eller hva som har mest terapeutisk effekt for den som får behandling. Jeg får assosiasjoner til Bjugn-saken tidlig på 90-tallet. Det kan se ut til at i starten var det viktig for psykologer å bekrefte barnas historier. Tidsånden, «den allmenne oppfatningen», det politisk korrekte, var å tro blindt på overgrepssanklager, og at overgrep skjer ofte (endret tidsånden seg i årene etterpå?). Også den gang gikk vi i flokk, i takt. Etter hvert stilte journalister og psykologer seg selv og andre kritiske spørsmål. Den gangen ble etter hvert de sakkyndige én syndebukk, i etterkant kan det se ut til at det ikke var ufortjent. Heldigvis har vi nå, i 2012, fått en ny diskusjon om sakkyndiges rolle i retten. For her har det vært mye surr, noe nestor Einar Kringlen ufrivillig demonstrerte da han vitnet i terrorsaken: Han forandret mening om diagnose etter to dager i retten, hadde ikke lest seg opp på rapportene og mente kjennetegn på psykose ville være om Breivik ble amper og gikk i forsvar når han ble konfrontert. Selv var han ikke i retten da vi andre så akkurat disse kjennetegnene hos tiltalte. Og plutselig var ikke det så viktig for Kringlen heller, han har jo så lang erfaring.

Hvorfor er det så viktig at Breivik er tilregnelig? For Breivik er det opplagt; handlingene hans får større betydning. For de overlevende er det opplagt; terrorofrene blir deltagere i en viktig kamp for demokratiske verdier i et angrep på samfunnet, de blir ikke bare ofre. Men for alle oss andre? Er hevnen lettere å forholde oss til hvis han er tilregnelig? Er det vanskeligere for samfunnet å hevne oss på en syk mann?

Jeg liker tanken på et samfunn som vil prøve å behandle alvorlig psykisk syke kriminelle, heller enn å sende dem i fengsel. Jeg er svak for utilregnelighetsregelen, selv om også jeg er enig i at den bør endres. Det er gode grunner for at Anders Behring Breivik burde bli vurdert som tilregnelig. Uansett psykose eller ikke i gjerningsøyeblikket, taler mye for at han vurderte og valgte bevisst å begå de mest grusomme handlingene. Dette må vi diskutere mye framover: Hvilke regler skal vi ha? Men også Breivik skal dømmes etter reglene vi har nå.

Denne kommentaren ble først publisert på nett 13. juni. Den første sakkyndigrapporten ble gjennomgått i retten 14. og 15. juni. Etter min mening er disse to dagene de som så langt har bidratt mest til en slags forståelse av Anders Behring Breivik og hans handlinger 22. juli 2011.

Den 24. august vet vi hva retten mener.

Denne kommentaren er også publisert på nyemeninger.no/ohelmikstol og på Tidsskriftets sider på Facebook. Vår kommentator ble også intervjuet om dette i Dagbladet 13. juni. Der svarte også Psykologforeningen på kritikken.

oystein@psykologforeningen.no

Teksten sto på trykk første gang i Tidsskrift for Norsk psykologforening, Vol 49, nummer 7, 2012, side 684-685

TEKST

Øystein Helmikstøl, journalist i Psykologtidsskriftet